

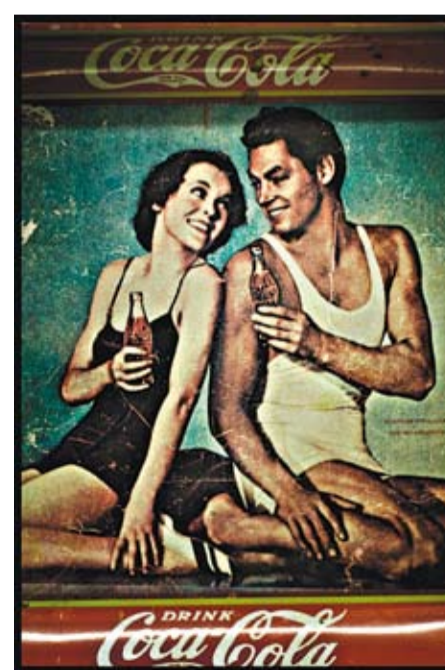

נאספים אל אהבותיהם

זה מתחיל במזלגות, ממשיך בבקבוק דמוי הבית של אנה פרנק ונגמר במכונת קוקה קולה. אספנים אמיתיים אוספים הכל, ממלאים בתים וגודשים מחסנים בשם האהבה. ואולי בעצם, "אהבה" אינה המלה המתאימה. אולי "אובססיה", אולי "חרדה" ואולי, בכלל, "עצבות", נכונות לתאר את העניין. איסוף של אסופת אספנים לאוסף שיחות מעלה מחשבות נוגות על הרווח שבין ההיסטוריה לבין מקומות אחסון

דאה הדר | צילום: יובל טבול

מצדה זאבי ומדגם מהאוסף שלה. זה כנראה בגנים, מאבא שלי, הוא היה גם אספן כפייתי. אספנות זו באמת מחלת נפש

הדי אור: "לא נראה לי מוזר לנסוע בעשר וחצי בלילה לגדרה אם יש שם בקבוק למסירה. זו דפיקות מוחית כזאת"

אוסף פריטי קוקה קולה מוטו: אין לזה מחיר

יום שבת, 17.10, יום השנה השמיני למותו של רחבעם זאבי (גנדי). מצדה זאבי מגיעה לפ" גישתנו באחד ממחסניה באזור המוסכים בתל אביב, מסבירת פנים, אדיבה ומטופחת, ועמה יין לבן צונן משובח, אגוזי ברזיל ותמרים. היא מציגה אוסף עוצר נשימה של פריטי קולה קולה הורבה מעבר, ומתקשה לא לגלוש לזיכרונות על אביה, שהוריש לה את מחלת האספנות שלשמה התכנסנו. "והמחלה שלא רוצים להירפא ממנה, מחלה שרק גדלה ומתעצמת. אני לא אשתמש במלה ממאירה, אבל משתלשלת", אומרת מצדה, בין שאיפות מהסיגרלה הרקיקה שביריה. "כיל" כשזה עוד היה מקום בלי חן, אלטעזאכן אחד גדול".

מה חיפשת שם?
 "את לא צריכה לחפש, זה מוצא אותך. קניתי שם תחרות, מזוודות עור עתיקות. רוב האוספים שלי הם דווקא מהעולם. האוסף הראשון שלי היה פרסים וזהבים, כי פעם סוכרייה היתה עטופה בנייר זהב, או מיישרים ושמים בתוך הספרים. פעם הילדים קראו ספרים. הייתי גם מייבשת פרחים בתוך ספרים. והיה לי אוסף של סיכות סכתא וכובעים. זה כנראה בנגים, מאבא שלי, הוא היה גם אספן כפייתי. הוא אסף ספרי תנ"ך עתיקים, הוא אסף כל מה שקשור לארץ ישראל ויהדות. בתור ילד הוא אסף בולים, מטבעות, היה לו חרבות, כרים, אינסוף. אספנות זו באמת מחלת נפש. יש אנשים שזה לא מדובר אליהם. יש אנשים שרוצים בזה חפצים. אבא שלי לא היה זורק עיי תניגה אפילו. אם היתה לו איזה שעה פניה, הוא היה יושב וגוזר דברים לאנשים שהוא ידע שזה יעניין אותם. אני למשל הייתי מקבלת מתכונים ומאמרים על אופנה".

בבית תמוכו באוספים שלך?
 "כשילדה נעלמת לחצי יום וחוזרת עם כל זה הביתה... בהתחלה אבא שלי, שהוא האספן, היה קורא לי משוגעת. אבל אחר כך, כשאוסף מקבל ממרים, כשאמה רואה באמת את הטריוויל מא' חורי הבן'אדם ואת האהבה, אתה לא יכול שלא להישאב לזה ולא לתת פירבס, לראות את הויפי של זה, להתמא. כשהיו מגיעים תברים להורים

כלבים, וחושף שונבו של החתן זקור. "זה מהתר" גשות", הוא מסביר. מיני ומיקי של רודו המשיכו לדרוף אותי, לאתגר את ההיגיון, את הנפש. הלוקחות מופתעים מהאוסף?
 "רובם עסקים בצרות שלהם ולא שמים לב, לא מתעסקים בזה. בתוך משבר הגירויים אני שים לא יכולים לראות מה שקורה סביבם. אבל היו כמה מקרים שלקוחות הוילו רמעות, בעיקר נשים".

אתה לא חושב שיש משהו קצת ציני באוסף?
 "באוסף כאן כאלו שזה לעג לרש? אבל חלק מהאוסף שבאים תנה באים לקראת נישואים, לעי שות הסכם. וחלק מהמתגרשים שבאים אומרים לי שזה היום האפשר בחייהם, יותר מהחתונה עצמה".

אתה מומן שצריך לשמור את הבובות אחר רי?
 "אני חושב שזה נחמד. אני לא רואה בזה סגור לה לשום דבר. אם היא בובה פשוטה, אין מה לש" מור. אבל לפעמים אנשים קצת משקיעים כבונה ויש להם כנראה קשר אחר אליה".

התבוננתי לאחרי הגירויים.
 "אה. אין לי נטייה למחשבות על עין הרע. אבל אני בכלל לא מולול באנשים שמרברים על אנגיות שליליות. אני מכיר אנשים שהחליפו בגדים, החליפו כלי בית. נשים בעיקר, שלא רצו להישאר עם אותו סט קפה שבו הן הגישו לבעל או סעוד זה מול זה".

איזה בובה אתה הכי אוהב?
 "יש לי אחת בבית, מעץ, אפריקאית, מגול" פת מאור יפה. היא עלתה לי 700 שקל, שזה יקר".

יש בובה מהחתונה שלך?
 "לא. אני חושב שלא היתה בובה בה' תונה. זה נורא קיטשי. אני גם לא זוכר את העונה. אבל זה היה לפני המון שנים. אם היתה בובה, היא לא נשמרה. גם הנ"י שואים לא נשמרו".

יש איזה פריט ששמת עליו עין?
 "יש בובת התן'בלה של ילדים מפור" צל, של פירימה מאור ידועה, גרמנית, מאור יקרה. ראיתי אותה כמה פעמים באירופה ולא קניתי בגלל המחיר – 2,000 שקל בערך". אבל אתה אוהב אותה.
 "כן. כן".

בור זמן קצר מגיעים חרקים. כבר שנים אני רוצה להתגבר על התאוה לאסוף את הבובות, אבל זה מוסיף לי עניין בחיים. האתגר להשיג דבר שעוד אין לי הוא חוק מאור. אני נכנס לקונדיטוריות, וכשמכרים לא מדברים אנגלית אני מביא בובה קטנה ומראה להם. לפעמים הם חושבים שאני מנסה למכור ואמרים שהם שלא צריכים".

מזה בירת הבובות התן'בלה של העולם?
 "ספרד. אני לא יודע אם זה קשור לאופי החם של הספרדים". הוא מציג את הפריטים מספרד, ביניהם שר ומלאך וזוג "ידי ביד, אבל בעצם זה נראה כמו כפפת אגרוף", מסביר האספן, ומשם הוא מדרג אל מרף מוצנע של חזירים בליל הכלולות. "יש לי גם מרף שהוא די שובניסטי. החתן רוצה לברוח והכלה מחזיקה אותו", הוא אומר ומציג את בובות החתנים המרדנים. "במצאות בימינו זה לא דווקא כך. עדיין ברוב המקרים הגברים רור צים להתגרש. אם כי בשנים האחרונות יש עלייה גדולה במספר הנשים שרוצות".

האוסף מגוון, צבעוני ומרתק. עורך הדין לא מפלה: מאושרים ועצובים, מבוגרים וילדים, ריי ושוחרים לים, סינים, אינדיאנים, קיפרים שמימיים, כבשים מנהלת בנימין, כלב ותחולה, מלאכים בהריון, שלדים, קולומביינים בטנדר, חרמיניים, פנאים ולנרוניים מהודים, כושים, חתן ללא ראש, רובים מומרים, חתן'כלה רעננים שבצדם האחורי מתגלה דמותם כעבור כמה עשורים – בלויים, שמנים ומרוטים.

אני מנחשת שזה האוסף הפרטי הכי גדול בעולם של בובות התן'בלה.
 "אני גם חושב. אני מחפש עוד אספנים ואין כמעט. זה מפליא אותי". הוא קוץ מה' מרף בובת מיקי ומיני מאוס, והפך אותה וחושף הקרשה ממלך הרייטינג המנוח, שהיה חברו הקרוב. "רודו טופר הביא לי את זה מירודיסני כשהוא נסע לשם עם אחד מהבנים שלו, לפני 11 שנים", הוא מספר.

עצוב.
 "נורא".
אתה מתגעגע?
 "כן, הוא חסר לי. ממש. חבר קרוב עם אישיות מיוחדת".
אתה מצליח להיבין?
 "לא. לא. אבל כשמשהו משת" בש זה בעייתי..." הוא ניגש לזוג

פרט לבובה החלוצית השבורה, ישנן באוסף עוד בובות שפעם קישו עוגות של לקוחות, "אבל לרוב בובות מהחתונה לא מעניינות אותי, כבר כי הן פשוטות, זולות. בחו"ל קניתי בובות מעוגות יותר, לפעמים ממרציפן, אבל כעי

ראשית התייצבה הכלה השבורה. "הבובה היתה הקמע של הונג, שחם שמרו למול אחרי החתונה", סיפר רו"חייא, גרוש ואב לחמישה, במשרדו בתל אביב, כשהוא מוקף במאות בובות חתן'כלה שצבר מאו. "זה מה שנותר להם מהעונה שנאכ" לה או נרוקה. הבובה היתה מונחת על הטלוויזיה שלהם. לפי גרסתה, הבעל שבר את הבובה וזרק עליה את הכלה, והיא הביאה אותה, שבורה. כשהבעל בא אלי ביקשתי ממנו להביא את הבעל. הוא טען שהוא לא זרק אותה עליה אלא על הארץ. "החתן נראה הרבה פחות מתוק מהכלה, אולי בגלל שהיא לבושה לבן", הוסיף רו"חייא ותיבל בכריחה: "לך אחר ראה פעם את תמונת החתונה של חוריו ושאל את אמו למה היא לבר" שה לבבו, והיא אמרה שזה בגלל שזה היום השחם ביותר, ואו הילר אמר, 'עכשיו אני מכין למה אבא לבש שחורים'".

הבובה, על שני חלקיה, נשארה אצל עורך הדין. "בהתחלה חשבת שתהיה אחת כזאת כני קודת חן במשרד שעוסק כמה שקורה אחרי אותו ערב מרגש שבו אנחנו אומרים 'הי את מקודשת לי' ושוכחים לום השנים 'הי את מוחרשת לי'. אני חסיר גדול של מוסר הנישואים, למרות שיצאתי מהמוסד הזה. הנישואים זה מוסר נפלא, אבל זה גם מעין פצצת זמן, נכון?".

לפעמים נרמח שבן.
פצצת זמן זה רבר שאפשר לרסן, אבל בהרבה מקרים הסוף ידוע די מראש, נכון?
 ברעבר, גם המשכו של האוסף, שהתחיל באותה בובה אומללה, היה ידוע מראש. "התחלתי תי להתאהב ברעיון ולפקוח עיניים, בחו"ל בעיי קר. האוסף הלך וגדל, וכפי שקורה אצל אספנים הוא נהיה לאובססיבי. זה לא נשמע טוב אבל אני חושב שזו המלה המתאימה", מודה רו"חייא בחיור. היום מינה האוסף כ-400 בובות חתן כלה. "הבר טוב ידוע שאין לו מה לחזור מחוץ לארץ בלי לחפש לי בובה". בובת חתן'כלה גם מוככת לצדו במפע ההומוריסטי שהוא מעלה בימים אלה, "טובים השנים", הכולל "סיפורים, חיזוקים, בדיחות ואמרות על נשים וגברים וצרות אחרות".

פרט לבובה החלוצית השבורה, ישנן באוסף עוד בובות שפעם קישו עוגות של לקוחות, "אבל לרוב בובות מהחתונה לא מעניינות אותי, כבר כי הן פשוטות, זולות. בחו"ל קניתי בובות מעוגות יותר, לפעמים ממרציפן, אבל כעי

מיכאל לוריא: "כולם אספו אז, בולים, מטבעות, אבל שאר הילדים סיימו עם זה בשלב מסוים, אני נשארתי עם הכל. לא זרקתי אפילו קונכייה אחת"

היו עולים לספרייה, החרר שלי היה במסלול. בתחלה היו מסתכלים עלי בעין עקומה, אחר כך זה היה עם חיוך של פרגון".

אך התחיל אוסף הקוקה קולה?
"הייתי בגן והיינו בשליחות בארצות הברית מטעם הצבא ושם אתה נחשף לתרבות אחרת, אני ריקנה מטרפת, יפהייה. אני חושבת שהגאונות הראשונות של קוקה קולה, מעבר למוצר, זה השיווק הסימפתי שנכנס לבית בלי שאתה שם לב. ראיתי אפילו לוחות מטרה עם הלוגו. זה חוק, זה עובד טוב, אין מה לדבר. הפריט הראשון היה לפי דעתי מגש שטח אמה שלי קיבלה בסר. פר, כי אני לא רואה אותה קונה מגש קוקה קולה. התחילו להיאסף פריטים."

"ואו הייתי בטויל בארצות הברית והגעתי לגראו' סיל באינדיאנה, שם היו שדות שלא נגי מרים של כל האמריקה שאת רק יכולה לתאר לעצמך. הכל! כל מוצרי הצריכה, הנעלה, הלב שיה, הכל שייך לשנות הארבעים, החמישים, אלבי גם מוקדם יותר. את נכנסת לאמוק, אי אפשר להבין בכלל, את מתחילה לרוץ, לא יודעת מה קורה, חושבת שלוקחים לך כל חומר, שאת מפי ספסו. אנשים באים לשם עם קרוניות. ואני קונה קונה קונה, ואפילו לא מבינה שאני לא יכולה להמריא עם זה".

מצדה מספרת על אוסף המשקלים, שהחל בשדות התיירים והאסתיים של צפון-מזרח ארץ צות הברית. שם בפאתי הכביש, הבחינה כמובר אבטיחים שמנמן עם טומברדו ולצדו מאוניים מגושמים ששבו את לבת. "זה היה מדהים. אני לא יודעת איך הצלחתי לשלל את הבניאדם הזה למכור לי את המשקל שלו. איך הוא י שקול את האבטיחים? איך הוא ימכור אותם? אבל כשאני רוצה משהו אני מוצאת את הדרך. אני כלבת ציד בכלל. אם זה מכה לי בכטן – זה שלי. המתלכטים הם אולי יותר הסודיים

שאוספים מתוך כראיות. מי שאוסף מתוך הנשמה זורם עם זה, נסחף וסוחף".
אך אבא שלך התייחס לאוסף קוקה קולה? זו הרי התגלמות האמרי קניציה.

"נכון, בואי נגיד שיש אוס' פים שהוא יותר התחבר אליהם, אבל כאספן אתה לא יכול לעצור

אספן אחר. אתה מלא הערכה לבן אדם ואוספיו".
אמא שלך גם אספנית?

"ממש לא. צריך שם משהו שפוי, לא? אמא שלי להפך, תני לה רק לזרוק, לנקות. מול באמת שרק אני נדבקתי בוה. האחיים שלי לא".

יש בוה דבר בענייך אוסף מושיב?
"יש אוסף שאפשר להיות רגוע לגבוי, להיות כאילו שבע, אבל מושלם – לא תמיד יש עוד".
יש פריט קוקה קולה שאת רוצה מאוד להשיג ברגע?

"אני כבר לא אוספת עכשיו. גם בגלל שאני מאוד שאובה לעסק שלי, וגם כי קיבלתי מכה מאוד חזקה. אני זוכרת שאמא שלי התקש' רה אלי באותו יום מר. באותה תקופה הייתי כל היום בעבודה ובלילות הייתי בכמירות פומניות באינטרנט. תוך כדי האקושן צילצל הטלפון, והשאר היסטוריה."

"אחר כך היה לי מאוד קשה בכלל להיכנס לבית שלי הורים. כשנכנסתי וראיתי את הספרייה שלו ואת כל האוספים, את יודעת, לזעירי, אני לא יכולה להגיד לך שהספרייה הייתה מתה, אבל זה כבר לא היה אותו דבר. לא היה בוה את הדי שמל, לא היה את הבניאדם שילטן את הספרים שלו, ויסביר וישראל. זה עשה לי מכה מאוד חזקה ואו הבנתי שאוספים בלי בן אדם זה כמו גוף בלי נשמה. זה גרם לי לעצור. יכול להיות שאני אחי זור לה כי אספן זה אספן. יש לי אוספים מפה עד מטולה וחזור".

איזה דברים?
"בקבוקי בושים וקריסטלים ומסחטות לימון מוכוכות ובקבוקי בית מרקחת, מכוניות עתי קות, משקלים, מנורות שברגע שאתה מריק אותן המנורה מתחממת ומזויה תמונה, משהו מדהים: אופניים, בובות פורצלן עם ראש חלול, שוהפך להיות עצצין, שוה גם כן אמריקנה, כרים..."

איך מתמודדים עם כל החפצים?
"קודם כל תודה לאל

זה נעצר. אבל אני חולת אסטיקה. זה מפרה, מכניס אותך לאווירה, לזוה. בשבילי זה דרישה עם היופי, זה לא עניין רכושני, ואני מוקפת כבר מס עניין בוה, אני גם מזויה, משנה. הדי ברים נמצאים בין המחשנים שלי ובין הבית שלי. לא חסר לי. כאן את

רואה רק מחסן אחד".
את מוכרת דברים?

"השתגעת? אין לזה מחיר בכלל. גם לא מע' ניין אותי הערך המסחרי של זה. גם אם יתנו לי פי חמישה, אני בחיים לא אמכור. יש לי גם אוסף סירי לילה, אבל לא פלטיקים וכאלה, אלה מהאמייל הישנים. זה לא מעניין למכור. הערך הכספי לא שווה לערך הרגשי. רק לתת לילדי או לתרום. לעומת זאת למשל הייתי בתערוכת אוספים ויש שם משהו שאוסף בקבוקים מיניאטוריים. יש לי כמה אבל אצלי זה לא אוסף, ובורדו לי שאצור אותו קשר ואתן לו אותם".

הדי.
"כן".

אז כבר ספרתי לה מה גיליתי על הבקבוק. מצדה ניגשה למרף עם בקבוקי בושים קטנים ומופלאים והעניקה לי במתנה בקבוק קוניאק רמי מרטיני מיניאטורי מלא בבושים. "אבל בטוח שאם תיכנסו לאינטרנט את תוכלי למצוא את הבקבוק של אבה פרנט", היא ניחמה. "זה החבר הכי טוב שלי, המחשב. האינטרנט זה עולם ומלואו".

אחרי שהיא מות התעמקת באוספים של אביך?

"לא, אני לא יכולתי להתקרב לאוספים שלו. התנ'ך הראשון שנכתב בכתב יד שם, קשה להי בין את היופי. כשאתה במסע של איסוף ונופל על אישורו שטמון, אתה לא עייף, אתה לא רעב, אתה לא מוטרד, אתה גם לא עושה פיפי, אתה כולך בפנים. הוא היה נוסע למרתפים בלונדון ונובר ונובר, צריך היה לגרוד אותו משם. האדם נתון את החיים לאוסף, את המשמעות לאוסף. לא נכנסת לספרייה שלו מאו. שם הוא היה מת' עורר כשהיה חוזר הביתה ועולה לספרייה, היה נשאב לשם. הספרים היו בשבילו כוה. הספרייה של אבא ברובה לכותל, מקימים שם מקום הנצי' חה. אני בטח אפגוש אותה שוב בכותל".

מצדה משוטטת במחסן העמוס, כמו ילדה בארץ פלאות. בין בגדים חרשים משוכבים אבנים נוצצות שנחתו עבור העסק שלה, "מצדה בכיכר", יש מכוונת תפירה עתיקה של סבתא שלה, מכר נת פופקורן, מכשיהי רדיו וטלוויזיות עתיקות, גרון, מיקסר, כוסות אנגליות, כבושקות, מכונת סיגריות, אינספור כפתורים יפהיים, בקבוקי בית מרקחת, נעליים, בובות, שלטי ניאון ישנים, אביודים מתחנות דלק מאמצע אמריקה של פעם, ועוד ועוד.

musaf@haaretz.co.il

אתמול בערב בישרה מצדה ארוחה חגיגית למשפחתה. האח פלמ"ח נחת מחו"ל, וכולם חגגו את יום הולדתה של האם, יום לפני התאריך המדויק, שנפל על יום הירצחו של האב. היתה ארוח חה נהדרת, סיפרה מצדה, אבל היא לא מצליחה להפסיק לחשוב על הפריט האחרון שנפל לידה בחמישי בלילה, כשנסעה אחרי העבודה לפגישה עם אשה בבני ברק.
"היא בת של ניצולת שואה", סיפרה מצדה, "בוויטרינה בסלון היו מלא חנוכיות, או בשב"י לי ישר זה אוסף. הם אמרו 'לא, לכל ילד יש את החנוכייה שלו', ועם הנכדים במצטבר זה עשרות חנוכיות. ופתאום אני רואה בפינה שם נעל של ילד, מלפני שנים, בלויה. ואני פותחת את הארון ומחזיקה את הנעל והאשה אומרת לי 'את יודעת מה זה? הבנתי שאין הרבה מקום לניחוסים, הבנ' תי שוה נעל ששייכת..."

מצדה המשיכה בהתרגשות: "ואו היא סיפרה לי שהיא נסעה לטיול שורשים במחנות עם אמה והן לקחו כמה חפצים. אני לא הייתי במחנות, אני מניחה שהיום זה בזוכיות וארזו ואין גישה לכל אחד, אבל הן היו בימים שלפני. ואת יודעת, הן איבדו הרבה בני משפחה והרגישו צורך לקחת משהו שיהיה איתן. הן לקחו אבן מהמשי רפות, למשל, ונעליים. החזקתי את הנעל הזאת ואת אומרת לעצמך – אלוהים ישמור, התינוק החמוד הזה היה יכול היום להיות, ולהקים אחריו ושושלת, ועל מה הוא הלך, על הויתו יהודי. זהו ישר ודק אותי למקום נורא קשה. היא ראתה שאני מאוד מתרגשת והיא הלכה והביאה לי נעל. אמא שלי התחללה. אני חשבת שקיבלתי את המתנה הכי יפה בעולם. קיבלתי נעל של אשה. בנעליים את רואה את השנים ואת העוני. זה לא כמו היום, ללבוש עונה ולהחליף ולהתאים נעל לחולצה. שם את הנעל תיקנו ותיקנו ותיקנו ותפירו מחרש. "זה לא דבר שהיית יכולה לאסוף. זו אפילו נעל שאני חושבת שיום אחד אני אבוא לידי ושם' ואתן אותה. אין לי זכות להחזיק כוה דבר. אבל היום אני מרגישה כאילו שיש לי אוצר ביד. זה כבוד. אני נותנת לה מקום. אני גרולת המאמינים כפרטים, מה שנקרא details. ואני אהבת פר' טים עם עקבות, עם נשמה. בגלל זה הנעל כל כך דיברה אלי. רואים שם עקבות של חיים שנלקחו. אם את רואה את הנעל – את מתה".

אתמול בערב בישרה מצדה ארוחה חגיגית למשפחתה. האח פלמ"ח נחת מחו"ל, וכולם חגגו את יום הולדתה של האם, יום לפני התאריך המדויק, שנפל על יום הירצחו של האב. היתה ארוח חה נהדרת, סיפרה מצדה, אבל היא לא מצליחה להפסיק לחשוב על הפריט האחרון שנפל לידה בחמישי בלילה, כשנסעה אחרי העבודה לפגישה עם אשה בבני ברק.
"היא בת של ניצולת שואה", סיפרה מצדה, "בוויטרינה בסלון היו מלא חנוכיות, או בשב"י לי ישר זה אוסף. הם אמרו 'לא, לכל ילד יש את החנוכייה שלו', ועם הנכדים במצטבר זה עשרות חנוכיות. ופתאום אני רואה בפינה שם נעל של ילד, מלפני שנים, בלויה. ואני פותחת את הארון ומחזיקה את הנעל והאשה אומרת לי 'את יודעת מה זה? הבנתי שאין הרבה מקום לניחוסים, הבנ' תי שוה נעל ששייכת..."

מצדה המשיכה בהתרגשות: "ואו היא סיפרה לי שהיא נסעה לטיול שורשים במחנות עם אמה והן לקחו כמה חפצים. אני לא הייתי במחנות, אני מניחה שהיום זה בזוכיות וארזו ואין גישה לכל אחד, אבל הן היו בימים שלפני. ואת יודעת, הן איבדו הרבה בני משפחה והרגישו צורך לקחת משהו שיהיה איתן. הן לקחו אבן מהמשי רפות, למשל, ונעליים. החזקתי את הנעל הזאת ואת אומרת לעצמך – אלוהים ישמור, התינוק החמוד הזה היה יכול היום להיות, ולהקים אחריו ושושלת, ועל מה הוא הלך, על הויתו יהודי. זהו ישר ודק אותי למקום נורא קשה. היא ראתה שאני מאוד מתרגשת והיא הלכה והביאה לי נעל. אמא שלי התחללה. אני חשבת שקיבלתי את המתנה הכי יפה בעולם. קיבלתי נעל של אשה. בנעליים את רואה את השנים ואת העוני. זה לא כמו היום, ללבוש עונה ולהחליף ולהתאים נעל לחולצה. שם את הנעל תיקנו ותיקנו ותיקנו ותפירו מחרש. "זה לא דבר שהיית יכולה לאסוף. זו אפילו נעל שאני חושבת שיום אחד אני אבוא לידי ושם' ואתן אותה. אין לי זכות להחזיק כוה דבר. אבל היום אני מרגישה כאילו שיש לי אוצר ביד. זה כבוד. אני נותנת לה מקום. אני גרולת המאמינים כפרטים, מה שנקרא details. ואני אהבת פר' טים עם עקבות, עם נשמה. בגלל זה הנעל כל כך דיברה אלי. רואים שם עקבות של חיים שנלקחו. אם את רואה את הנעל – את מתה".

כוננית סוף <

*

musaf@haaretz.co.il